

להתמסר לאדם ה"מואר"

מכלול הכוחות הדוחפים את התלמיד בקהילה לוותר על שיקול דעתו ולהתמסר ללא ערעור לסמכות השרירותית, הוא עצום. על התהליך המניפולטיבי שעוברים יחידים הנופלים ברשתם של מנהיגי כתות

נחי אלון|פורסם: 13.06.08, 10:53

בספר מאיר עיניים בשם "בלוז ההארה: שנותי במחיצת גורו אמריקאי", שכתב אנדרה ון-דר בראק לאחר שעזב את הקהילה של המורה הרוחני אנדרו כהן, מתועדת שיחה הפותחת לנו צוהר להתבוננות בצדדים הפנימיים, הסודיים, של חיי הכת. בתשובה על שאלתה של חברה שבחרה להישאר בקהילה, אם ימשיכו לשמור על קשר, עונה המחבר שעומד לפרוש:

אנדרה: "...כמובן, נמשיך להיות בקשר, אם המורה ירשה לך להתרועע עם איש כמוני..."
מריאנה: "אל תדבר כך על המורה. וכי אינך זוכר מה הוא אומר תמיד? האישיות היא כמו ראי המכוסה אבק. עם ההארה, מתנקה האבק באור ההבנה האמיתית, והראי משקף עתה בשלמות את אורו של המוחלט. לכן, מכוחה של ההארה שעבר, מובן שהמורה הוא מושלם."

אנדרה: "אינני קונה את זה. בשנים הראשונות הוא היה מסוגל עדיין לצחוק על מגרעותיו ועל חולשותיו האישיות: הפחד מהמשטרה, דאגותיו הנירוטיות בענייני ויטמינים. אבל אחר-כך התחיל להאמין במיתוס השלמות של עצמו... כשמתאמת מאמינים מעריצים אותך, לא ייתכן שלא יתעוררו שרידי הנרקיסים שנתרו בך... וכשהתחיל למתוח ביקורת על המורה שלו ועל מורים נודעים אחרים על שאינם מושלמים, גבר הכורח הפנימי שלו להיתפש כמושלם וגם הצורך שלנו לראות אותו ככה."

מריאנה: "והוא אכן השיג זאת. אינני רואה במה איננו מושלם."
אנדרה: "אני רואה זאת במיוחד בענייני שליטה וכוח. את יודעת איזו שליטה יש לו בחיים של כולנו!
מריאנה: ומה כל-כך רע בשליטה? במצבים שונים צריך שליטה. למאמן כדורגל יש שליטה מלאה על השחקנים."
אנדרה: "הדברים שאילץ אותנו לעשות היו קיצוניים ביותר... את זוכרת איך הוא אילץ את גרהם למעוך את מכוניתו היקרה בבית-קברות למכוניות (כדי להתגבר על ההיקשרות לרכוש ולאגו; נ. א.)? זוכרת איך מתני עלה במעלה הגבעה לביתו של המורה, משתחוה לכל אורך הדרך?"

מריאנה: "נכון, אבל זה היה במטרה לטרה אותנו! הוא פשוט ניסה להפיק מאיתנו את המיטב. מובן שהתמסרנו לו. זה הדבר שצריך להתרחש בין מורה רוחני לבין תלמידיו. בלי זה אי-אפשר להתגבר על האגו. מובן שהוא קיבל את התמסרותנו ועודד אותה, זה תפקידו."

אנדרה: "נכון. אבל שאלת הכוח מעולם לא עלתה לדיון, וכמעט אף פעם לא דובר בה. היותו של המורה הסמכות המוחלטת לכל דבר נתפשה כמובנת מאליה ומוצדקת לגמרי. את זוכרת כמה מכתבים כתבנו לו: 'מורנו האהוב, אתה שמש היקום, אתה הבודדה של זמננו, אתה התגלמותה שאין שנייה לה של השלמות! הו אדוני, אינני ראוי להיות תלמידך, אך אנא סלח לי על כל חטאיי וסטיותי!'. וראי מה קורה כשאנשים אינם מעריצים אותו ואינם מתמסרים לו. הוא סובל מהתקפי זעם! זוכרת כיצד היה מגנה בפומבי תלמידים שעזבו? כיצד היה אומר שהם יהיו מקוללים לנצח?"

מריאנה: מובן שהוא נפגע, אבל זה משום שהוא אידיאליסטי. מדוע אינך יכול פשוט להודות שכל זה היה גדול עליך, בלי להטיל בו רפש?"

אנדרה: "...מדוע נתנו בידיו כל-כך הרבה כוח? מדוע ויתרנו על האינדיבידואליות שלנו?! כי כל-כך השתוקקנו לזכות בהארה, ומשום שהוא היה כל-כך משכנע. הכוח משחית, וכל הכוח שנתנו לו עלה לו לראש, בייחוד מאז שהחליט שהוא עולה על המורה שלו. מאז לא היה אף אחד שיכול היה להגביל אותו."

מריאנה: "אבל ראה עד כמה הוא הצליח להפיק את המיטב שבנו: לארגן אירועים ציבוריים ונסיעות, לפרסם ספרים, לנהל מרכזים."

אנדרה: "נכון. לרבים מאיתנו, שחיו חיים שגרתיים בעולם הנורמלי, ההשתייכות לקהילה שלו היתה ההזדמנות להשתייך לתנועה מהפכנית גדולה, שנועדה להוביל את התרבות הרוחנית במערב. אבל זה לא קרה. אף אחד מאיתנו לא התבגר: ניתקנו את הקשר עם הורינו, עם המשפחות, עם החברים, אבל לא הגענו לבגרות של אמת."

מריאנה: "העובדה שאיננו משתנים היא אשמתנו בלבד. אף אחד מן התלמידים של המורה איננו ראוי לו."
(Andre Van der Braak, Enlightenment Blues: My Years with an American Guru, Rhinebeck, NY: Monkfish Book Publishing House, 2003, pp. 197–207).

גורו - גם בישראל

הרושם בציבור בכל הנוגע ל"גורו" למיניהם ולחסידיהם שאוב מאירועים קיצוניים שנחרטו בתודעתנו, כגון ההתאבדות ההמונית של קבוצת ג'ונסטון או פרשת דייוויד כורש, ולצדן פרשות של ניצול מיני וכספי המתפרסמות מדי פעם. במקרים אלו מצטייר המורה כנצלן כריזמטי קר-רוח וכמתחזה המבצר לעצמו מעמד מעין-אלוהי, ובדומה לדרקולה, מהפנט את קורבנותיו התמהונים, החלשים ואובדי הדרך ומשעבד אותם בדרכים מסתוריות למטרותיו הציניות.

אל לה לעובדה שמקרים קיצוניים אלו התרחשו במקומות אחרים בעולם ולא אצלנו, להטעות אותנו. התופעה של הגורו הנהנה מסגידה ללא ביקורת נפוצה גם אצלנו בקנה-מידה לא מבוטל. ישנם מורים המנהיגים קהילות של ממש, אך יש גם הפועלים בדרכים דומות במסגרת היחסים של "אחד על אחד."

מורים רחניים רבים אכן הגיעו למקומות מסוכנים, ורבים עוד עתידים להגיע לשם בשל הכוח המשחית המתהווה בהכרח במהלך ההתפתחות של הקהילה, ואיש אינו חסין בפני סכנות ההשחתה.

אך הדברים מתרחשים לא בגלל שטניות בסיסית הטבועה במורה מעצם טבעו, כי אם תוך כדי תהליך גומלין מתמשך של "שיגעון בשניים": (folie à deux) "המורה מספק לתלמידיו הבטחה משיחית לגאולה אישית ולשחרור מכל סבל, אם יתמסרו לו בשלמות, ואילו הם מספקים לו את ההערצה והעוצמה שהוא זקוק להן כדי להיות גואל משכנע בעיניהם ובעיני עצמו.

בתחילת הדרך יש למורה כוונות טובות, כשרון ויכולת, מידה של צניעות ורצון טוב; אבל במהלך ההתפתחות האופייני בונים התלמידים והמורה במשותף דימוי מיתולוגי של המורה כמי שניתן בהבנה על-אנושית, כאדם גדול מהחיים וחרף מכל טעות. כמה קל למורה להתחיל להאמין בכך בעצמו, וכמה קל לתלמידים להתפתות ולהפקיד בידי דמות מן הסוג הזה כוח בלתי מוגבל!

מיהו המורה

הממדים העל-אנושיים של המורה בשלבים המאוחרים יותר של ההיקסמות ההדדית ניכרים בסיפור חיים אופייני שמספרים בהערצה לתלמידים בקהילות למיניהן, והנוסח הוא פחות או יותר אחיד: כבר מגיל צעיר ניחן המורה לעתיד בכשרונות גדולים, ובהם חמלה גדולה וסקרנות בלתי נלאית כלפי מה שמעבר לנגלה.

מסע רוחני מסוכן, בלתי מתפשר ותובעני הוביל אותו למפגש עם מורים גדולים, שבמחיצתם זכה להארה מיוחדת (או "התגלות", "התעוררות", "מפגש עם ה'מוחלט'"), שהיתה לאירוע המכונן בחייו ובחיי תלמידיו, ובו הוא השתחרר כליל מן האגו שלו כך תלמיד כותב בהערצה על אירוע ההארה של המורה אנדרו כהן: "...אילו הייתי היסטוריון של התפתחות התודעה האנושית... הייתי מציין את שנת 1986 כשנה שבה החלה אחת החקירות הסוחפות, הגורפות והמסעירות ביותר שידע העולם הרוחני מימיו" (מופיע במבוא לגירסה העברית של הספר שחיבר אנדרו כהן "לחבוק שמים וארץ", תרגום י. מוריה, הוצאת משכל, 2002). מוריו הכירו בגדולתו והסמיכו אותו להפיץ את האמת בעולם. הוא קיבל זאת על עצמו, לעתים גם כמרפא מופלא ועושה נסים.

בשלבים מתקדמים יותר של חיי הקהילה מתרחב סיפור החיים: המורה הוא חוליה נוספת בשושלת המפוארת של שליחים כדוגמת ישו, מוחמד והבודהא. לימים הוא הבין בראייתו החודרת שמוריו הקודמים, וכן כל המסורות הרוחניות והדתיות האחרות, תפשו רק "אמת" חלקית או שקרית, או אמת שבטעות יסודה או שיש בה כדי להשחית, ועליו מוטלת השליחות לפתח את משנתו ולהפיצה כדי להביא למהפכה רוחנית נרחבת. התלמידים שיצטרפו אליו לא זו בלבד שיזכו להגיע להארה בזכות התמסרותם לו, אלא גם יהיו עמוד התווך של המהפכה הרוחנית. ההמונים עדיין אינם כשירים להבין את המהפכה, ולכן יש לדבר אליהם בשפתם ואף להסתיר את רוחב היריעה של מטרותינו. אנחנו חוד החנית, הנבחרים, ולשם כך יש לעבוד קשה.

מי הם התלמידים?

רבים מן התלמידים הם אכן מבקשי דרך רציניים השקועים בחיפוש אחר האמת. חלקם מגיעים לקהילה בעקבות משבר שעורר בהם ספקות קשים, ערער את תפישת עולמם והניע אותם לשאול שאלות קיומיות. המורה מצטייר בעיניהם כרב-קֶסם, קשוב, חכם; כאב מיטיב. בקהילה הם מתקבלים בחביבה גדולה, משתלבים בפעילות למען מטרות משותפות וזוכים בתחושת ייעוד.

מה מלמד המורה?

המורה, שחווה הארה, "יודע", בעוד תלמידיו הם בגדר "מבקשי דרך" בלבד. ה"מוחלט" שהמורה התוודע אליו שייך לתחום שמעבר להיגיון. המכשול בפני ההארה הוא האגו שטוף האנוכיות, התשוקות, הגאוה והביטחון העצמי הכוזב.

התמורה שעבר המורה מבטיחה שהוא נקי מאגו, ולכן מניעו ופעולותיו נקיים מאינטרסים ומכוונים רק לרווחת התלמידים. עצם העובדה שההיגיון מתנגד למורה ולמשנתו מוכיחה שהאגו מנסה להטעות אותנו בהירותו. כותב הישראלי דוד הר-ציון: "רובכם הגדול מתנסים בבלבול עצום, וזה מצוין... כי זה מעיד על כך שהתחלתם להתעלות, בהדרגה, מעל להכרה... ככל שאדם הוא חכם יותר לא יהיה לו ברור אפילו מי הוא... התקרבות למאסטר תיצור בלבול... הארה זה לראות בהירות-כירח מלא כאור... אך זה בלתי מובן עד שלא תבין היכן אתה ומי אתה". (מתוך "הנגי" לקט שיחות מתוך מפגשים עם דוד הר-ציון, הוצאת הר-ציון, מודעת עברית, 2001).

התמורה שעבר המורה מבטיחה אם כך, שהוא נקי מאגו, ולכן מניעו ופעולותיו נקיים מאינטרסים ומכוונים רק לרווחת התלמידים:

"אינני גור/ אינני מאסטר/ אני ידידכם/ פקחתי את עיני/ ואני רואה את אור השמש". (שם) נאמר לתלמידים שהמורה רואה את כל חולשותיהם ואת תרגילי הרמייה העצמית שלהם, ולכן הוא מסוגל להוביל אותם להארה. אך לשם כך עליהם להתמסר לו לגמרי. שבירת האגו תושג רק באמצעות נסיונות מכאיבים של יותר, שהרי אין הגאולה נקנית אלא בייסורים.

בין חברי הקהילה לבין עצמם, ובינם לבין המורה, נוצר קשר רגשי עמוק, נולדת אהבה המשמשת כהוכחה (מוטעית) לעומק ההישגים הרוחניים של הקהילה. הקבוצה מפתחת מנטליות של "גאוות יחידה", המאופיינת בתחושה של ייחודיות ושליחות. המורה מציע דרך, הם מקבלים אותה; הם מציעים אהבה, הוא מקבל אותה. בתמורה להבטחת הגאולה הם מעניקים לו גם מזמנם, מכספם, מכשרונותיהם, ממקצועיותם. הם בונים תשתית ארגונית ואנושית, שבלעדיה הוא יישאר אלמוני ונטול כוח.

כתביהם של המורים מציגים, כמובן, את הצד הרוחני והמיטיב, ואין בהם רמז לכוחנות ולאוטוריטריות. את התיאורים של יחסי הכוחות ושל אמצעי השליטה שמאחורי הקלעים ניתן למצוא בספריהם של עוזבי קהילות, חוקרים ומטפלים.

מורים רחניים שמדובר בהם ומעריציהם יזדרזו להסביר את ההאשמות המופנות כלפיהם כדיבה שמוציאים עליהם חניכים שלא הצליחו להתגבר על יצריהם או על ה"אגו" שלהם. אך מי שקורא את ספרה של העיתונאית היהודית גיטה מהטא, "קארמה קולה", המציג את הצדדים האמורים כפי שהם באו לידי ביטוי אצל המורים בהודו בשנות ה-70 (Mehta, G., 1979), האנתרופולוג שחקר – או המציא – את תורתו של דון חואן, שאמאן מניו-מקסיקו Sorcerer's Apprentice: my life with Carlos Castaneda. Berkeley, CA: Frog. (2003). Wallace, A., Feet of Clay, Free Press, New York, 1996 המתאר תהליכים דומים שאפיינו גם מורים מערביים, אשר חלקם חיו לפני דורות, אינו יכול שלא להשגיח בדפוסים החוזרים של ניצול מיני, יחסים של כוח ושימוש מניפולטיבי בתלמידים על-ידי קירובם וריחוקם. העדויות המצטלבות, ונקודות הדמיון שמתבררות תוך כדי קריאה, מצביעות על אמינותם של הכותבים.

"ירח דבש": הולדת הקהילה

סביב המורה התאספו כמה תלמידים. ההארה מצריכה שינוי של התודעה. המורה נושא דרשות ומלמד איך עושים זאת: מדיטיציה, תרגילים רחניים, תפילות, תרגולים גופניים ושיחות נפש אינטימיות. כיוון שהתוצאות אינן מיידיות, צריך להרחיב את העבודה הרוחנית ליותר ויותר שעות ביום ובלילה. העולם החיצוני ודרכיו מפריעים לנו להתפתח.

צריך להשקיע את הזמן בתרגול, ולא בחוץ. הקבוצה מתחילה להסתגר מפני העולם. המשפחה והחברים שאינם יודעי ח"ן מאבדים את משמעותם, ולעתים נתפשים כמטרד. העולם אינו יכול להתחרות בהתלהבות שיש בקהילה, וגם אינו מוכן לקבל את ההתלהבות המיסיונרית של התלמיד. הקשר עם המורה הוא קשר ישיר, ללא תיווך. איזו זכות-יתר! כיוון שעליו ללמד אותנו, עלינו לאפשר לו את החירות מפני אילוצים כלכליים. לשם כך נתרם כולנו את המימון הנדרש.

הקבוצה היא מעתה עולם ההתייחסות המשמעותי היחיד. המורה הוא חזות הכול, ולכן ביטויים של הערכה, ביקורת או נידוי מצדו יש בהם עוצמה גדולה ובידים לבנות אדם או להרוס אותו. הקשב של התלמיד מרוכז כולו במורה, כדי לפענח מה הוא מרגיש כלפיו.

התרחבות הקהילה והתבססותה

כשאגדת המורה מכה שורש, הודות לפעילות המיסיונרית ובשיטת "חבר מביא חבר", מצטרפים לקבוצה אנשים נוספים. הצורך בקירבתו של המורה, יחד עם ההבנה ש"ההארה היא אורח-חיים, לא תחביב לשעות הפנאי", מביא להקמת "מושבה", שאחזקתה דורשת מימון.

התלמידים מתחילים ליטול בו חלק, בין אם בתרומות ובין אם בהפניית חלק ממשכורתם לקהילה. הקהילה גם מייצרת מקורות הכנסה, למשל, קורסים שהיא מעבירה לקהל הרחב. ההתרחבות מאפשרת לתלמידים בולטים ללמד, ונוצר "מסלול קידום". כיוון שחלק מן התלמידים עובדים למחייתם, עליהם להקדיש את כל זמנם הפנוי להתפתחותם האישית ולעבודות ההוראה והמימון. שעות השינה פוחתות ונוצר מצב כרוני של עייפות, המעודד התמסרות נטולת שיפוט. הפרטיות אובדת.

מובן מאליו, שההחלטות בתחום הכספי הן בידי המורה. הוא יודע מה טוב לנו, ואין לו אינטרס אישי.

ריבוי תלמידים מייצר מעמדות: "מקורבים" ו"מרוחקים", "מתחילים" ו"מתקדמים". עלייה במעמד היא פרס ממדרגה ראשונה, ואילו אובדן מעמד עשוי להיתפש כעונש חברתי ורגשי קשה. כיוון שהגישה אל המורה מצריכה עתה פנייה אל מתווכים, הקשר האהב והישיר מתחלף בהערה מרחוק. המתווכים זוכים לכוח גדול ונטלים על עצמם את התפקידים השליליים, כגון ענישה.

חלוקת העבודה החדשה היא בלשוננו של עגנון, "המלך רחום וחנון, אבל עבדיו קשים ואכזריים". ריבוי התלמידים מאפשר זרימה מתמדת של הערצה, וזו נעשית למעין סם למורה. התמורה הפסיכולוגית שחלה בתלמידים נשלמה. הם מבינים שאל להם לסמוך על תחושותיהם, על הבנתם ועל שיקול דעתם: כל אלה הם האויב המתעתע, לא המצפן. המצפן האמיתי הוא המורה, המפרש האמיתי היחיד של המציאות המעשית והנפשית כאחת. הם מוותרים על הסמכות הפנימית, ומוסרים אותה בלב חפץ בידי המורה; הוא היודע מה "באמת" קורה בלבם, מהי אמת ומהו שקר, מה טוב ומה רע.

האויב הגדול של קשר האהבה בין המורה לתלמידים הוא הספק. המורה והקבוצה כאחד נלחמים בספק עד חורמה. כלי הנשק האופייני והמשותף לכיתות השונות הוא העמדה שלפיה הספק הוא עדות לחולשת האמונה של התלמיד, פרי עבודתו של ה"אגו". התלמיד נדרש "לעבוד יותר", "לעשות יותר מדיטיציה", "להתבונן כיצד הספק משרת את המיאון שלך להתחייב, שהוא האויב הגדול שלך", כי "אין חצי הארה!"

ה"דרך" תובעת לחלוק עם העדה את המתרחש בנפש פנימה. וידויים בקבוצה הם חלק הכרחי מהחיים בה. מאחר שאין תוקף לשיקול דעתו של התלמיד (ה"אגו" משתלט על האישיות), ו"האמת" היא הערך העליון של הקהילה, המנדט לפרש את מעשיו ותחושותיו ניתן לקבוצה ולמורה. התלמיד לומד שמוטב כי לא יאמר הכול, שכן כוחה של הקבוצה להעניש הוא עצום. בייחוד יש להיזהר מפני העלאת ספקות: על זה "חוטפים" קשה במיוחד.

כיוון שהעבודה הרוחנית קשורה לכל היבט של החיים, אין היבט שאין להעלותו בקבוצה. התאהבת בתלמיד אחר? בדקי מה המשמעות הרוחנית של ההתאהבות הזו. אולי איננה "רוחנית", אלא ביטוי של ה"אגו". ומה היתה המשמעות הרוחנית של יחסי המין שקיימתם? הדיונים בקבוצה לובשים בהדרגה אופי של ישיבות וידוי מתארכות והולכות. הזכות לפרטיות נעלמת. הקבוצה היא הכוח הפוסק מה לעשות בענייני זוגיות, כסף, מגורים, תעסוקה, ובכל עניין אחר.

השחתה ופראנויה

התמורה המבוקשת טרם קרתה, והתלמידים טרם נגאלו. האשמה היא בהם, לא במורה: "אינכם משקיעים את המאמץ הנדרש"; "אינכם מתמסרים באמת". יותר מדיטיציה, יותר תרגילים. צריך להקצין: "מעך את הב.מ.ו.ו שלך במחסן הגרוטאות

כדי לנצח את האגו"; "שב שבעה לילות במדיטציה וחשוב על חולשתך"; "עליכם לשתות רק מיץ עשב". ההוראות נעשות יותר ויותר שרירותיות, ופחות ופחות הגיוניות.

מורים רבים משנים בתכיפות אמונות ופרקטיקות והתלמידים נתבעים לשנות באחת את מה שעד אתמול היה בגדר אמת קוסמית, כגון מעבר מפרישות מינית למיניות לא-מובחנת. כאשר נולדים ילדים בקהילה, קובע המורה דרכי חינוך מיוחדות. מוכרים מקרים, שבהם הילדים בקבוצות היו קורבן להתעללות או להזנחה.

העזיבה יש בה איום גדול על הקבוצה, ולכן צריך להפעיל לחץ על הנחלשים. הדבר נעשה באמצעות שיחות מוטיבציה, שידול ואימים. אם נשארו בקבוצה, מה טוב; אם לא, עלינו להתרחק מהם. יש בהם איום על עבודתנו. ה"עריקים" מאבדים את העולם החברתי היחיד שנותר להם. יש בהם הנאלצים לחזור מחמת אובדן המשמעות של העולם שבחוץ, ובקהילה עליהם להתחיל שוב מאפס.

חשיבותם האישית של האנשים בעיני המורה יורדת. אפשר לסלק את מי שהכיב: לעולם תהיה אספקה חדשה של מעריצים. המורה מכור עתה להערצה. ההערצה היא הרגש השולט בקבוצה, ולא האהבה. היכולת לסלק בהינדף יד אדם, שטיפס במשך שנים בסולם החברתי, מקנה כוח מוחלט. גם מי שהיה סגנו של המורה יכול לרדת במעמדו אל תחתית הסולם, "לטובתו". הייסורים בגלל אובדן המעמד המיוחד הם בלתי נסבלים. התלמיד יעשה הכול כדי לחזור ולזכות בחסדו של המורה, ובלבד שלא יהיה מנודה.

המורה והמקורבים לו אינם צריכים עוד לבקש כסף, מין או כוח: הם מקבלים אותם כחלק מן ההתמסרות. כאשר המורה בוחר באישה מן התלמידים כבת-זוגו הזמנית, היא נחשבת בעיני עצמה ובעיני האחרים כבת-מזל. המין איננו "זיון". הוא "טנטרה", "התמזגות רוחנית עם המורה", "שחרור אנרגיות חסומות". אובדן המעמד הזמני המיוחד של "בת-זוג לשעה" מכאיב וקשה.

ישנן קהילות הצוברות כסף רב: רבים מן התלמידים הם בעלי מקצועות מכניסים, ואת הכנסותיהם הם מוסרים לקומונה. בתמורה הם מקבלים מגורים, מזון ותורה. השאלה מה קורה עם יתרת הכסף איננה נשאלת: חזקה על המורה שהוא עושה בו שימוש מועיל, למשל, רכישה של קרקע לשם הקמת מרכז רוחני.

הוויתור על העצמיות נשלם עתה: אין יותר פרטיות במישור המעשי והרגשי; התודעה והשיפוט מעומעמים דרך קבע מחמת חוסר שינה, עבודת-יתר, שעות ארוכות של מדיטציה ותת-תזונה (למטרת "אימון הרוח"); העולם החיצוני נעשה לא רלבנטי; הפרקטיקות נעשות יותר ויותר קיצוניות, יותר ויותר שרירותיות; כיוון שההארה משמעה היות מעל לאינטרסים, לתשוקות, לפחדים ולקנאה, אין המורה עוסק ב"כוח". הנושא אינו פתוח לדיון. ביקורת על השימוש לרעה בכוח תתפרש גם היא כפגם בהתמסרות, כהתערבות ה"אגו". הפער בין השימוש לרעה בכוח לבין האיסור לדבר עליו מזין את הספקות הפנימיים, שגם בהם אסור להבחין. ההשתקה הפנימית נעשית לאחד מיסודות הקיום בקהילה.

תהליכים אלו מעוררים ביקורת מבחוץ: משפחות שאיבדו את בניהם ובנותיהן לקהילה מנסות לקעקע את המורה ואת הקבוצה. "עריקים" מן הקבוצה מעידים בתקשורת על מציאות קשה ביותר בתוך הקהילה, כגון ניצול מיני של הילדים בתוכה, ועדיפותיהם מזינות את המערכות הציבוריות. הקהילה מפתחת עמדה פאראנואידית כלפי העולם העיוני.

כל עזיבה נחשבת עתה לבגידה, וכוח רב מופעל כדי למנוע אותה. כוח רב מופעל גם כדי לחסן את התלמידים מפני ה"מידע השקרי" הנמסר בתקשורת, אשר מוצג כניסיון של כוחות האופל להרוס את בני האור. במקרים קיצוניים עלולה המנטליות של "העולם כולו נגדנו" להפוך למנטליות של מצדה, כפי שקרה לקהילה של דיינויד כורש או לאנשי ג'ונסטון.

הרטוריקה של הגאולה

הדרך שבה המורה משוחח עם תלמידיו מבוססת על תהליכי השפעה, שכמותם יש גם בהיפנוזה, בפרסום ובתעמולה. היא מכוונת לעקוף את תהליכי ההיגיון והבקרה האינטלקטואלית ("האגו") ולפנות ישר אל הרגש. אין בה טיעונים, כי אם מטאפורות, רמיזות, סוגסטיית, חידות נוסח האורקל מדלפי.

למשל, ב"דארשן" (שיעור) של מורה ששמעתי בארץ נשאל המורה אם הוא אכן מואר. הוא חייך בצניעות והשיב: "כשאתה מפליג בספינה אל מעבר לים אתה זקוק לנווט... למישהו שמכיר אותה, כי כבר היה שם... ישו היה נווט כזה, גם מוחמד, גם הבודהא... (מחייך, שותק זמן-מה) מה זאת 'הארה'? כשאתה פוגש את ה'מוחלט', ה'הארה' מתפוגגת: אין יותר הארה, אין יותר 'לא-הארה' (מחייך)."

ברובד הגלוי נמנע המורה מלהשיב על השאלה אם הוא מואר, והסתפק באמירה לא אישית. אך ברובד הסמוי הוא אומר: אני חוליה בשרשרת של נביאי העולם הגדולים; אני מעל להיגיון הרגיל של "מואר או לא-מואר"; אני מוכן להוביל אותך. רוב האנשים קולטים את הרובד המצטנע שבמסר הגלוי, ואילו המסר ההחלטי הסמוי נקלט רק ברובד הרגשי, שם הוא בונה עוד נדבך של הדמות הגדולה מן החיים. כאשר המאזין כבר שרוי בצפייה לפגוש ב"איש מיוחד", גם אמירות בנאליות יישמעו כחוכמה עמוקה מני ים.

האימים יכולים ללבוש גוון קונקרטי: "אם תעזוב אותי עכשיו, דקה לפני שהגעתי לגמר, תאבד את הזדמנות חייך להשתחרר באמת"; "כאבי הבטן שלך הם תגובתו של הגוף על הסירוב של האגו שלך לנקוט סוף-סוף עמדה ולהתחייב". אימים עקיפים ומרומזים כאלה נוטים להיקלט ולעורר חרדה סתומה. היא נעלמת כאשר התלמיד "חוזר לתלם" וזוכה מחדש באהבת הקבוצה.

דרך דיבורו של המורה היא לעתים תכופות כפולת-משמעות. כך, ברובד הגלוי הוא מעודד חשיבה עצמית: "אני רוצה שלא תקבלו שום מילה שלי כמובנת מאלה. בחנו הכול בהיגיון שלכם!". אבל בהמשך הוא אומר: "רק כשמשתחררים מן האגו, אפשר להבין כמה מלכודות טמן לנו ההיגיון!". המסר הגלוי מכסה רק בקושי על הפסילה השיטתית של הגיון התלמיד והצורך להמיר אותו בהתמסרות להגיונו של המורה.

המורה מצדיק את החלטותיו השרירותיות בטיעונים רוחניים: "לפני שתעשה קארמה-יוגה (עבודה רוחנית על-ידי מילוי חובות מעשיים) בשירותים במשך חודש, לא תבין עד כמה הגאווה שלך מעוותת את עיניך"; "ניקוי השרירותים הוא גם ניקוי התודעה. השתמש בעבודה כמדיטציה."

סגנון עקיף וסוגסטיבי זה דבק גם בקבוצה. התלמידים יוצרים שפה, העמידה לגמרי בפני טענות של היגיון. כאשר המורה עושה מעשים שנויים במחלוקת, נוהגים לומר: "אכן, הוא חי בעושר ובתנאים מלכותיים, אבל זה רק כדי להראות לנו שהמושגים שלנו על השחרור פשטניים מדי". או: "הוא משתמש במין הקבוצתי רק כדי להעביר את האנרגיה הנשית – 'שאקטי' – לכלל הקהילה"; "הוא עצמו אינו זקוק להשתחויות שלנו, אבל הוא הטיל עלינו להשתוות לו כדי למוסס את האגו שלנו וללמדנו צניעות". פירושים ממין זה, שאינם ניתנים להפרכה, פורקים כל ביקורת מכוחה.

מכלול הכוחות, הדוחפים את התלמיד בקהילה לוותר על שיקול דעתו, להתמסר ללא ערעור לסמכות השרירותית ולהיות עיוור לשימוש בכוח שמאחורי החזות האוהבת והפתוחה, הוא עצום.

על כל אלו יש להוסיף את המימד ההיפנוטי שבעבודת המורה. היפנוזה היא מצב תודעה שונה מהרגיל, שבו מוותר המהופנט על בוחן המציאות הרגיל שלו ומקבל את פירוש המציאות שמציע לו המהפנט. ישנה מערכת שלמה של תופעות פסיכו-פיזיות (ה"תופעות ההיפנוטיות הקלאסיות") שניתן לעורר באמצעים פשוטים למדי אצל רוב האנשים, ובהן שינוי כאבים, שיבוש תחושת הזמן והמרחב, התעוררות זכרונות נשכחים, התנתקות מן הגוף, וכדומה. המצב ההיפנוטי מושג בדרך-כלל במצב של הרפיה גופנית, שבו נמסרים מסרים הפונים לא להיגיון אלא לחושים ולרגש ("דממה את הכאב כגוש כהה ומוצק, ותן לו להתפוגג בהדרגה"), ונמסרות סוגסטיביות ("כל אימת שתשכב על הכיסא של רופא השיניים תופיע באופן אוטומטי התחושה המוגנת שאתה מרגיש עכשיו").

מצב המדיטציה המתמשך, יחד עם הרטוריקה הכמו-היפנוטית, מאפשר תהליכים כאלה. כשם שהמטפל קושר למרפאת השיניים תחושה חיובית, יכול המורה לקשור לספקות תחושה שלילית, וכך להביא להדחקתם. למשל, "כאב הראש שלך בא להגיד לך שאינך מתמסר בשלמות בגלל הספקות של האגו."

הנפש יודעת להפוך אמירה כזו לסוגסטיה שלילית: "כשהיו לך ספקות, משמע שלא התמסרת בשלמות, ואז יתקוף אותך כאב הראש". כתיבה של המורים השונים מלאים באמירות היפנוטיות, שעין ביקורתית ומאומנת מגלה אותן מיד. כל מי שמנסה לשוחח עם תלמיד ששייך לקבוצה מן הטיפוס הזה או לומד אצל המורה-הגורו – אף שנושאי הלימוד עשויים להיות מגוונים ונלמדים בצורה אחרת לגמרי במסגרות אחרות (יוגה, טאי-צ'י, קבלה, מיסטיקה מזרחית, תורות ריפוי פאגניות, צמחונות וכו') – חווה פגישה עם רובוט, ולא עם אדם חי. האורח מבחוח חושד מיד שהתלמידים עיוורים לגמרי לשימוש לרעה בכוח, ושהאהבה השופעת בקבוצה, הפשטות, הרוחניות, הן חזות מטעה שמאחוריה מתרחשים דברים רעים.

סטיבן האסאן, פסיכולוג מומחה להיפנוזה, שהיה תלמידו של הכומר מון ומילא תפקידים בכירים בכת שהלה עמד בראשה, לפני שהתפכח, חשף את הדרכים המתוחכמות שהכיתות משתלטות בהן על תודעת התלמידים. (Rochester, Vermont. Hassan, s "Park Street Press"Combating Cult Mind Control)

ישאל השואל: **כלום יש הבדל כלשהו בין המציאות בקהילות כאלה לבין המציאות בקהילות דתיות? ואכן, בכל דת נדרש היחיד להתמסר לסמכות ולצמצם את שיקול דעתו; אבל בדתות הממוסדות יש מנגנוני ביטחון המקטינים את הסיכון לאוטוריטריות כה קיצונית. הן נהנות ממסורת שהמורה חני נחשב למפרשה יותר מאשר לאביה, וכך מוגבל כוחו. יתרון על כן, מעל לכל מורה יש ערכאות גבוהות יותר הבוחנות אותו, ובידן להגביל אותו. כל מורה עובר תהליך של הכשרה וסינון, המקטין את הסכנות. מורים רוחניים שאינם תלמידים במסגרת מסורת ממין זה, ובייחוד אלה מהם שגדלו בתוך המסורת זנחו אותה משום ש"הם יודעים יותר טוב", מועדים יותר לסיכון ההשתתה.**

עם זאת, כיתות אוטוריטריות היו וישנן גם במסגרת הדתות המונותאיסטיות בארצות המערב, והדתות הממוסדות במזרח. שימוש בכוח אינו מנופול של איש. הפסיכיאטר הבריטי אנתוני סטור מתאר דפוסים דומים מאוד אצל מורים מערביים, וביניהם פרויד, רודולף שטיינר (מייסד האנתרופוסופיה), איגנטיס לויולה (מייסד מיסדר הישועים הקתולי), גורדיף (גיבור "החיפוש אחר המופלא" מאת פטר אוספנסקי) ורג'יש (הוא אושו, הגורו מפונה שבהודו).

האוטוריטריות, מסירת הסמכות המוחלטת בידי גואל חזק, ויתור על שיקול הדעת, התפתות למטרות משיחיות ושעבוד החיים אליהן, מוכרים לנו מן ההיסטוריה (כך, ספרו של יואכים פסט, "פני הרייך השלישי", תרגום גבי פלג "מערכות", 1987, מציג תמונה מרתקת של היחסים בין המנהיג לחסידיו בגרמניה הנאצית); מן הפוליטיקה (סטאלין כ"שמש העמים"); ומהתנועות החברתיות השונות (יש אומרים, שבראשית דרכו של הקיבוץ היו בו גילויים כאלה);

אבל אפשר למצוא את האוטוריטריות גם בחיי המשפחה אצלנו בשכונה. במשפחות אוטוריטריות, כמו בכיתות, ישנו "מנהיג" – האב, שכל הכוח מרוכז בידו. יש לציית לו בלא ערעור, אסור להעיר לו על התנהגותו, חוקיו שרירותיים ומשתנים והוא מפעיל כללי שכר ועונש קיצוניים, שאינם מותירים מקום לפרטיות ולשיקול דעת עצמי; אב כזה מנסה לרסק את בטחונם של בני המשפחה בשיפוטם כדי להישאר שליטם הבלתי מעורער.

אוטוריטריות היא אוטוריטריות, בין אם בגילוייה החיוביים המנסים להביא אל האהרה, ובין אם בגילוייה השליליים החותרים לשלטון של עריצות ללא גבול (מקור חשוב להבנת האוטוריטריות והתפתחותה במעגל החיים של הקהילה הוא ספרם של קריימר ואלסטד, "רשימות הגורו: מסכות של כוח אוטוריטרי J. Kramer and D. Alstad, The Guru Papers: Masks of Authoritarian Power, Berkeley, CA: Frog, 1993, שהתבססו על שבע עשרה עבודות של יחסי כוח אוטוריטריים).

ומה באשר לסייע ל"ניצולים"? זוהי סוגיה מורכבת ביותר. הסובלים המיידים מתהליכים המתרחשים בקהילות הסגורות הם בני המשפחה, המרגישים שאיבדו בן או בת. בשנות ה-70 וה-80 היו מקרים של חטיפות תלמידים על-ידי המשפחה, לצורך "תכנות מחדש". כיום מעשה כזה נחשב ללא חוקי, אבל ישנם מומחים המסייעים למשפחות להחזיר את בנייהם הביתה.

בתחומים שונים ישנן קבוצות תמיכה לעזרה עצמית, כגון 'אלכוהוליסטים אנונימיים' וקבוצות אחרות, שבהן נגמלים ותיקים עוזרים לחדשים. ייתכן שכדאי להקים מסגרות דומות גם לאנשים שעזבו כיתות למיניהן. קבוצת אנשים בעלת היסטוריה משותפת עשויה לאשר לחבריה את הידיעה, שהם אכן נפלו בפח ונוצלו לרעה במסווה של מעשים "ראויים", לאפשר להם להתגבר על רגשי האשם הכרוכים ב"בגידה" בקבוצה, ולהחלים מן התעתוע האכזרי. מה גם שניצולים אלו מרגישים אבודים ובודדים לאחר קריסת העולם